શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક
પ્રવચન નં. ૨
અધિકાર ૩જો
સ્થળ:સુવર્ણપુરી તા.:૩૦.૧૧.૫૨ રવિવાર

મંગલાચરણ

ણમો લોએ સવ્વ અરિહંતાણં;
ણમો લોએ સવ્વ સિદ્ધાણં;
ણમો લોએ સવ્વ આયરિયાણં;
ણમો લોએ સવ્વ ઉવજ્ઝયાણં;
ણમો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી સાહૂણં;
ૐકાર બિન્દુ સંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયન્તિ યોગિનઃ।
કામદં મોક્ષદં ચૈવ ૐકારાય નમોનમઃ।।
મંગલં ભગવાન્ વીરો મંગલં ગૌતમો ગણી ।
મંગલં કુંદકુંદાર્યો જૈન ધર્મોસ્તુ મંગલમ્ ।।
નમઃ સમયસારાય સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે ।
ચિત્સ્વભાવાય ભાવાય સર્વ ભાવાન્તરચ્છિદે।।
ત્રિકાળ દિવ્યધ્વનિ દાતાર...

એમાં અત્યારે અધિકાર એ છે કે આત્મામાં જ્ઞાનનો જે પર્યાય એ જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીયના કારણે, ઉઘાડને કારણે જરી જ્ઞાનનો પર્યાય અને દર્શનનો પર્યાય ક્ષયોપશમરૂપ થોડો વિકાસ છે એ ઇચ્છા સહિત દુઃખનું કારણ છે. ત્યારે શિષ્યએ આ પ્રશ્ન કર્યો, કે એ ઇચ્છામાં એક એક વિષયને ગ્રહણ કરે તો ઘણું ભેગું થઇને એને સુખ થાય કે નહીં? સમજાણું? એવો પ્રશ્ન છે.

પ્રશ્ન : ''**જેમ કણ કણ વડે પોતાની ભૂખ મટે છે, તેમ એક એક વિષયનું ગ્રહણ કરી પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે તો શો દોષ....**'' મિથ્યાજ્ઞાનમાં નવી નવી... અને વિષયો નવા નવા ગ્રહણ કરે, તો શિષ્યે કહ્યું કે નવા નવા ગ્રહણ કરે અને નવું નવું જ્ઞાન બધું ભેગું થઇને

સુખી થશે. એક એક વિષયને જાણતાં ઘણાં વિષયોને જાણી ઈચ્છા પૂર્ણ થઈને જ્ઞાનમાં એકઠી દશા થઈને સુખી થશે. ગુરુ કહે છે કે એમ બનતું નથી. જ્ઞાનનો પર્યાય જ હીણો છે, અને એમાં ઈચ્છા થાય એ પણ નવી નવી થાય, (છે) અને જ્ઞાનની અવસ્થાય નવી નવી થાય છે. એક એક વિષય આવે ને ગ્રહણ કરે, ઝટ બીજો વિષય આવે તો જાણપણું છૂટી જાય, એ ઈચ્છે તો પણ એ જાણપણું છૂટી જાય માટે ત્યાં કાંઈ ભેગું થતું નથી. તો કહે છે કે ભેગું કણ કણ થઈને થાય તો મોટા મણની ભૂખ હોય ને કણ મળે પછી કણિયા ભેગા થઈને ભૂખ મટે છે, એમ એક એક વિષયને ગ્રહણ કરી પોતાની ઈચ્છા પૂર્ણ કરે તો શો દોષ ?

ઉત્તર : ''**જો બધા કણ ભેગા થાય તો એમ જ માનીએ....**'' (શ્રોતા : એક કણ ખાધો ત્યાં પચી ગ્યો ત્યાં બીજો આવ્યો) પરંતુ કણ ભેગા થાતાં નથી. ''**પરંતુ બીજો કણ મળતાં પ્રથમના કણનું નિર્ગમન થઈ જાય તો ભૂખ કેમ મટે....**'' એક મણની ભૂખ હોય અને કણ કણ મળે તો ભૂખ મટે ? ''**એ જ પ્રમાણે જાણવામાં વિષયોનું ગ્રહણ ભેળું થતું જાય તો ....**'' જુઓ જરી ન્યાય સમજજો. આત્માના જ્ઞાનનો વિકાસ થયેલી પર્યાયમાં, એક એક વિષયને જાણતાં જ્ઞાનની પર્યાય નવી ને ઈચ્છાય નવી. એ જ્ઞાન બધું કાંઈ ભેગુ થાતું નથી. ''**જાણવામાં વિષયોનું ગ્રહણ જો ભેળું થાય તો ઈચ્છા પૂર્ણ થઈ જાય. પરંતુ જ્યારે બીજો વિષય ગ્રહણ કરે....**'' બીજા વિષયને જાણવામાં જ્ઞાન રોકાય ''**ત્યારે પૂર્વે જે વિષયનું જ્ઞાન કર્યું હતું તેનું જાણપણું રહેતું નથી તો ઈચ્છા કેવી રીતે પૂર્ણ થાય....**''

જ્ઞાનની પૂર્ણતા કર્યા વિના ઈચ્છા કોઈ રીતે પૂર્ણ થાય નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? ''**ઈચ્છા પૂર્ણ થયા વિના આકુળતા પણ મટતી નથી, અને આકુળતા મટયા વિના સુખ પણ કેમ કહી શકાય....**'' આકુળતા મટયા વિના સુખ હોઈ શકે નહિ. ''**વળી એક વિષયનું ગ્રહણ પણ....**'' હવે આ વિષય-કહે છે. ''**આ જીવ મિથ્યાદર્શનાદિકના સદ્‌ભાવપૂર્વક કરે છે....**'' શું કહ્યું ? આત્મામાં જ્ઞાન સ્વભાવ તો ત્રિકાળ છે. પણ વર્તમાન પર્યાયમાં જ્ઞાન અને દર્શનની ઉલટી વિકાસ શક્તિને કારણે, એક વિષયને જાણતાં જ્યાં બીજો જાણવા જાય ત્યાં પહેલાનું જાણપણું વયું(ચાલ્યું) જાય છે. છતાં એ વિષય ગ્રહણ કરવા વખતે પણ મિથ્યાદર્શનાદિના સદ્‌ભાવપૂર્વક વિષયને જાણે છે. એ વિષયને મેં ભોગવ્યા, એ વિષયને મેં જાણ્યા, એ વિષયને કારણે મને ઈચ્છા થઈ, એ વિષયને કારણે મને સંતોષ થયો. એમ વિષયને જાણતાં તો મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યારાગને કરીને એ મિથ્યાદર્શન જ્ઞાન રાગને સદ્‌ભાવપૂર્વક જાણે છે.

એકલો જાણનાર દેખનાર રહેતો હોય તો તો ચૈતન્યપણું... એક વિષયનો રાગ થયો એને જાણ્યો, એ જાણનારને જાણતાં એને જાણ્યો. આ તો રાગને જાણતાં મેં આખું સ્વરૂપ, આખું રાગમાં જ જાણે સમાઇ ગયું. વિષયથી સ્વાદ આવ્યો, વિષયથી રાગ થયો અને રાગથી મારું જ્ઞાન થયું. એ એક વિષયને જાણતાં પણ એ જે મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન ને મિથ્યા આચરણના સદ્‌ભાવપૂર્વક એ વિષયને જાણે છે. કહો સમજાય છે કાંઇ ? પોપટભાઇ ! આ પૈસા મળ્યા એને એ જ્ઞાન જાણે, એ માને કે મેં ભેગા કર્યા, મેં મેળવ્યા. એકને જાણતાં પણ મિથ્યાદર્શન પૂર્વક જાણે છે. હું જ્ઞાતા છું એને કારણે આવ્યું. મને જાણતાં મારા સ્વપર પ્રકાશમાં એ જણાઇ જાય છે એને માનતો નથી.

એક એક વિષયને ગ્રહણ કરતાં પણ આ જીવ ઊંધી શ્રદ્ધા, ઊંધું જ્ઞાન અને ઊંધા રાગના આચરણ વડે એની હયાતિથી તે વિષયને જાણે છે. કહો સમજાણું કાંઇ ? એ વિષય હતા તો જ્ઞાન થયું. વિષય હતો તો રાગ થયો. વિષય હતો તો મજા પડી. મને મજા પડી માટે વિષયોને ઘણાં ભેગા કરું, એવી ઊંધી શ્રદ્ધા, ઊંધા જ્ઞાન અને ઊંધા આચરણપૂર્વક એ એની હયાતિપૂર્વક એને જાણે છે. સમ્યગ્જ્ઞાન પણ એક એક વિષયને જાણે તો તો મારા જાણવામાં તાકાત ઘણી છે અને મને જાણતાં હું એને જાણું છું એમ એ માનતો નથી. કહો સમજાણું કાંઇ ? એક વિષયને ગ્રહણ કરતાં એક શબ્દને, એક પુસ્તકને, એક કોઇપણ જાત્રા, આબરુને, કીર્તિને, એકપણ વિષયને ગ્રહણ કરતાં આનાથી મને સુખ થયું, એટલો જ્ઞાનનો કરનાર છું, એ ચીજ હતી તો મને જ્ઞાન થયું, એ ચીજ હતી તો મને મજા પડી. એમ મિથ્યાદર્શનાદિકના હયાતિપૂર્વક તે વિષયને ગ્રહણ કરે છે માટે સુખી થતો નથી.

‘‘**તેથી ભાવિ અનેક દુઃખના હેતુરૂપ કર્મો બાંધે છે....**’’ ભાવિ અનેક દુઃખના કારણરૂપ કર્મોને બાંધે છે ‘‘**તેથી તે વર્તમાનમાં પણ સુખી નથી તેમ ભાવિ પણ....**’’ કહો પોપટભાઇ ! સમજાણું કાંઇ ? એક વિષય આવ્યો, એક છોકરો આવ્યો છોકરો. જનમ્યો તો કહે હાશ મારું વાંઝીયા મહેણું ટળ્યું. એ એકને જાણતાં મિથ્યાદર્શન પૂર્વક હયાતિરૂપ જાણે છે. વાંઝીયો બીજો ને વાંઝીયા મહેણું ટળે એ બીજું એક લક્ષ્મી આવી, હવે હાશ ! એટલું તો સુખ થયું, હવે દીકરાની વાત. એક એકને જાણતાં ઊંધી શ્રદ્ધા, ઊંધા જ્ઞાનપૂર્વક એને જાણે છે માટે વર્તમાન દુઃખી અને ભવિષ્યમાં પણ દુઃખના કારણભૂત કર્મોને બાંધે છે. કહો બરાબર છે આ શશીભાઇ ! ભાઇ, એક વિષયને જાણતાં, એ છોકરો જનમ્યો. હાશ ! એકને જાણતાં હવે આપણે સુખી થશું એ આપણને રળી દેશે. જાણવામાં તો લાકડાં ખોસીને જાણે છે. ઊંધી માન્યતા, ઊંધું જ્ઞાન અને રાગ કરીને જાણે છે માટે વર્તમાન દુઃખી અને ભાવિ પણ દુઃખી

છે. કહો સમજાય છે કાંઇ ?

''માટે દુઃખ જ છે એ. શ્રી પ્રવચનસારમાં કહ્યું છે યથા....''

सपरं बाधासहियं विच्छिण्णं बंधकारणं विसमं ।
जं इंदिएहिं लद्धं तं सोक्खं दु:खमेव तथा ।। ७६ ।।

- શ્રી પ્રવચનસાર પ્રથમ અધ્યાય ગાથા ૭૬.

અર્થ : ''**ઇન્દ્રિયોથી પ્રાપ્ત થયેલું સુખ પરાધીન છે....**'' લ્યો, એ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ ને સમજાય છે ? વર્ણ અને મનની કલ્પના એ બધા ઇન્દ્રિયોથી પ્રાપ્ત થયેલું સુખ પરાધીન છે. ''**બાધા સહિત છે....**'' એ વાત આપણે આવી ગઇ'તી એકવાર. ઇન્દ્રિયોના સુખમાં વિઘ્ન છે, એ કાંઇ એ રૂપે રહેવું એ કાંઇ આત્માને આધીન નથી. ''**વિનાશક છે....**'' ઇન્દ્રિયોના વિષયો જ નાશવાળા અને અનિત્ય છે. પોતે અવિનાશી કાયમ છે. ''**બંધનું કારણ છે....**'' વિષયો બંધના નિમિત્ત છે અને તે ''**વિષયો વિષમ છે....**'' એકરૂપ રહેનારા નથી અને દુઃખના કારણ છે ''**તેથી એ સુખ ખરેખર દુઃખ જ છે....**''

દુઃખ નિવૃત્તિનો સાચો ઉપાય

એ પ્રમાણે સંસારી જીવે સુખ માટે કરેલા ઉપાય જૂઠા જ જાણવા. લ્યો, શું ઉપાય કર્યા ? આ જાણવામાં વિષયોને ઘણાં ગ્રહણ કરું અને નવી નવી ઇચ્છા કરીને ઇચ્છાને પૂર્ણ કરું. સમજાય છે ? એમ અને ઇન્દ્રિયોને પુષ્ટિ કરીને મારી ઇચ્છાને પૂર્ણ કરું એમ જે ઉપાય કરવા માગે છે તે ઉપાય એના જૂઠા છે. એ વિષયની તૃપ્તિના કારણો નથી.

કહો, વાત બરાબર છે ? સમજાય છે આ ? ''**સાચો ઉપાય શો છે ? જ્યારે ઇચ્છા દૂર થાય....**'' જુઓ હવે બે ન્યાય આપે છે બે. કે ''**જ્યારે ઇચ્છા દૂર થાય અને સર્વ વિષયોનું એક સાથે ગ્રહણ કર્યા કરે તો એ દુઃખ મટે....**'' જુઓ બે વાત થઇ કે જ્ઞાનનો પર્યાય હીણો છે તેથી બધું જાણપણું એકસાથે ભેગું થતું નથી અને ઇચ્છા છે એ નવી નવી થતાં ઇચ્છાની પણ પૂર્ણતા થતી નથી. માટે વિષયોના એક એક ગ્રહણથી અને એક એક ઇચ્છાથી ઇચ્છા પૂરી થતી નથી અને જ્ઞાનમાં તૃપ્તિ વળતી નથી. જ્યારે ઇચ્છા દૂર થાય- જુઓ મળ્યું નિમિત્ત. અને સર્વ વિષયોનું એક સાથે ગ્રહણ કર્યા કરે-બે વાત. જે જ્ઞાનનો ઉઘાડ ઓછો છે એ પૂરણ ઉઘાડ કરે તો બધા વિષયને જાણે અને ઓછા ઉઘાડમાં જે ઇચ્છાથી વિષયને જોવે છે એ ઇચ્છા દૂર કરે તો દુઃખ મટે, એ વિના દુઃખ મટે નહીં. સમજાણું કાંઇ ?

શો ઉપાય કહ્યો ? કે ઇચ્છાને દૂર કરવાનો ને સર્વને એકસાથે જાણવાનો. ''**હવે ઇચ્છા તો મોહ જતાં જ મટે....**'' મોહ ટાળ્યા વિના ઇચ્છા મટે (નહીં) ''**અને સર્વનું એક સાથ ગ્રહણ કેવળજ્ઞાન થતાં થાય....**'' જુઓ બે વાત કરી. ઇચ્છા દૂર મોહનો નાશ કરે તો થાય અને સર્વનું ગ્રહણ કેવળજ્ઞાન કરે તો થાય. અસ્તિ નાસ્તિથી વાત કરી. ઇચ્છાનો નાશ મોહનો નાશ કરે તો થાય. સમજાય છે ? અને સર્વનું એક સાથે જ્ઞાન કેવળજ્ઞાન કરે તો થાય. એ મોહના નાશનો અને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ કરવાનો એટલે કે ઇચ્છાને દૂર કરવાનો અને સર્વને એક સાથે જાણવાનો... ઇચ્છાને દૂર કરવાનો અને સર્વને એક સાથે જાણવાનો ''**તેનો ઉપાય સમ્યગ્દર્શનાદિ છે....**'' લ્યો, આ એના ઉપાય.

ઇન્દ્રિયોને પુષ્ટિ કરવી, એક એક વિષયને જાણવા અને એ જ્ઞાન બધું ભેગું કરવું અને ઇચ્છાને ટાળવી એ ત્રણકાળમાં બનતું નથી. લ્યો ઉપાય લાવીને મૂક્યા. ઇચ્છાને દૂર કરવાનો ઉપાય મોહનો નાશ અને બધાને ગ્રહણ કરવાનો ઉપાય કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ. એ મોહનો નાશ અને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ને ચારિત્રથી થાય છે લ્યો. ઇચ્છા ને મોહનો નાશ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય. મોહનો નાશ થતાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય, બીજા કોઇ ઉપાયથી થતું નથી. લ્યો, વિષયોને બહુ જાણવા, ઇન્દ્રિયોને બહુ પુષ્ટિ કરવી, ઉતાવળે ઉતાવળે વિષયોને ફેરવીને એકદમ તૃપ્તિ કરવી એ કાંઇ ઉપાય સાચો નથી.

લ્યો ! લાવીને મૂક્યું. મોહનો નાશ અને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ. એટલે ઓછા જ્ઞાનનું પૂરણપણું અને ઇચ્છાનો અભાવ. ઓછું જ્ઞાન તેને નાશ કરીને પૂરણજ્ઞાન અને ઇચ્છા છે તેનો અભાવ એટલે કે મોહનો અભાવ. મોહનો અભાવ અને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ મોક્ષમાર્ગથી થાય. એ સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન ને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય એ સિવાય કોઇ ઉપાય છે નહિ. ઇન્દ્રિયોની પુષ્ટિથી નહિ, વિષયોને જાણવાથી નહિ. સમજાય છે ? નવી નવી ઇચ્છા કરું અને પછી જ્ઞાન ભેગું કરું અને વિષયોને એકદમ સંઘરું એ બધા ઉપાય અજ્ઞાનીના ઇચ્છા ટાળવાના અને જ્ઞાનને ભેગું કરવાના સાચા નથી. સાચો ઉપાય તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર, આત્મા પરિપૂર્ણ આનંદકંદ છે એની પ્રતીત, એનું જ્ઞાન, એની રમણતા કરતાં કરતાં મોહ ને ઇચ્છાનો નાશ થાય અને કેવળજ્ઞાન થાય છે. બીજો કોઇ ઉપાય આત્માને સુખનો, ઇચ્છાના નાશનો અને બધાને એકસાથે જાણવાનો બીજો કોઇ ઉપાય નથી.

''**એ જ સાચો ઉપાય જાણવો....**'' તે આ બધા ખોટા ઉપાય ઠર્યા ? શાંતિભાઇ ! આ છોકરાને ભણાવીને રાજી થાવું, મકાન કરાવીને રાજી થાવું, બાયડી સારી

હોય તો રાજી થાવું, છોકરા હોંશિયાર થાય ત્યારે રાજી થાવું, છોકરા સારા ઠેકાણે પરણે તો રાજી થાવું, પોપટભાઈ! એ ઉપાય સાચો છે કે નહીં? આ પોતે ઘણી ખોટ ...... ને પોતે રાજી થવું એ ઉપાય સાચા છે કે ખોટા? એ બધા મીંડા વાળવાના ઉપાય છે. શશીભાઈ! કહો, આ ફિલમ જોઈને રાજી થાવું. કહો અમેરિકાથી ફિલમ આવી છે ને? એ નવી નવી બુદ્ધિ ખીલે આમાંથી, એક જુએ ત્યાં બીજું ભૂલે ને બીજું જુએ ત્યાં ત્રીજું ભૂલે, એ ભેગું થાતું નથી. કહો સમજાણું કાંઈ?

આત્માનો સ્વભાવ જ્ઞાન એની એક સમયની પર્યાયમાં ઉઘાડ ઓછો એ બધાને જ્યાં ગ્રહણ કરવા જાય ત્યાં એ ગ્રહણ કરવાની તાકાત જ નથી. અને ઈચ્છાથી તૃપ્તિ કરવા જાય ત્યાં નવી નવી ઈચ્છા થયા કરે (છે), માટે એક જ ઉપાય સાચો છે, કે ઈચ્છાના સ્વીકારને મટાડવો અને કેવળજ્ઞાનની પર્યાય પ્રગટ (કરવી). એટલે પૂરણ ગ્રહણ કરે એવી દશા પ્રગટ કરવી અને ઈચ્છા જતી રહે એટલે વિકાર રહે નહિ. વિકાર એટલે કે મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન ને મિથ્યાચારિત્ર. એ ત્રણ રહે નહિ અને સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન ને સમ્યગ્ચારિત્ર વડે કેવળજ્ઞાન થઈને મોહનો નાશ થાય એ સિવાય કોઈ બીજો ઉપાય છે નહિ. ‘‘**એ પ્રમાણે મોહના નિમિત્તથી જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણનો ક્ષયોપશમ પણ દુઃખદાયક છે તેનું વર્ણન કર્યું....**’’

શું વર્ણન કર્યું? કે ઉઘાડભાવ દુઃખનું કારણ, શા કારણે કહ્યું? મોહના નિમિત્તથી. એ ઉઘાડ દુઃખનું કારણ નથી. ક્ષયોપશમ છે ને? ક્ષયોપશમ જ્ઞાન વો દુઃખકા કારણ નહિ હૈ પણ મોહના નિમિત્તથી ઈચ્છાને કારણે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણનો જે ઉઘાડ પણ દુઃખદાયક છે તેનું વર્ણન (કર્યું) માટે તે ઉઘાડ થોડો દુઃખદાયક છે કેમ કે સાથે ઈચ્છા રહી છે, ઈચ્છા સાથે રહી છે માટે, ક્ષયોપશમ પોતે દુઃખરૂપ છે નહિ માટે પ્રશ્ન કરે છે. પ્રશ્નકારનો પ્રશ્ન છે કે ઉઘાડ છે તે દુઃખનું કારણ તમે કેમ કહો છો? ‘‘**જુઓ પ્રશ્નઃ જ્ઞાનાવરણ ને દર્શનાવરણના ઉદયથી જે જાણવું થતું નથી તેને તો દુઃખનું કારણ તમે કહો....**’’ જેટલો જાણવા દેખવાનો ભાવ નથી ‘‘**એને તો દુઃખનું કારણ કહો, પણ જેટલો ઉઘાડ ક્ષયોપશમ છે એને દુઃખ શા માટે કહો છો....**’’ શશીભાઈ પ્રશ્ન બરાબર છે? આ જાણવા દેખવાનું ન થાય એ તો દુઃખનું કારણ છે એમ કહો, પણ જે ઉઘાડ છે તેને તમે દુઃખનું કારણ કેમ કહ્યું? એમ પ્રશ્નકારે પ્રશ્ન કર્યો.

ઉત્તર : ‘‘**જાણવું ન બને એ જો દુઃખનું કારણ હોય તો પુદ્ગલને પણ દુઃખ ઠરે....**’’ આ જડને બહુ દુઃખ ઠરે-કાંકરાને. જાણવું ન જાણવું એ દુઃખ હોય તો જ્યાં... આત્મામાં જેટલો

ઉઘાડ નથી એ જો દુઃખ હોય તો તો લાકડાને વધારે દુઃખ થવું જોઈએ કારણકે લાકડાને બિલકુલ દુઃખ-જાણપણું છે નહીં. બરાબર છે આ ? જાણવું ન બને એ જો દુઃખનું કારણ હોય તો પુદ્ગલ નામ જડને પણ દુઃખ ઠરે. હેં ? ઉસકો જ્ઞાન હૈ નહિ તો દુઃખ, બહોત દુઃખી હોગા વો તો બહોત દુઃખી હોગા, દુઃખી તો હૈ નહિ, ''**પણ દુઃખનું મૂળ કારણ તો ઈચ્છા છે....**'' ન જાણવું એ દુઃખનું કારણ નથી. ''**દુઃખનું મૂળ કારણ તો ઈચ્છા....**'' વિકાર. સમજાય છે ? ''**ઈચ્છા છે અને તે ક્ષયોપશમથી જ થાય છે....**''

જરીક સમજવા જેવી વાત છે. જ્ઞાન ને દર્શનની અવસ્થા થોડી છે તે ભૂમિકામાં ઈચ્છા થાય છે એમ કહેવું છે. જ્યાં જ્ઞાન પૂરણ પામેલો હોય ત્યાં ઈચ્છા હોતી નથી. સર્વજ્ઞ દશા જ્યાં આત્મામાં થાય ત્યાં ઈચ્છા હોય નહીં. માટે કહે છે કે ઓછા જ્ઞાનથી ઈચ્છા થાય એમ વર્ણવ્યું છે. ખરેખર એ જ્ઞાનથી ઈચ્છા થતી નથી, પણ ઓછું જ્ઞાન જે છે એ ભૂમિકામાં એને ઈચ્છા થઈ આવે છે. એ રાગનો દોષ છે પણ અહીંયા ક્ષયોપશમને નિમિત્ત તરીકે કરીને ઈચ્છામાં નિમિત્ત મોહ અને ક્ષયોપશમમાં દુઃખનું નિમિત્ત છે ઈચ્છા. સમજાય છે કાંઈ ? ''**એ ક્ષયોપશમથી થાય છે માટે ક્ષયોપશમને પણ દુઃખનું કારણ કહ્યું....**'' ઓછો ઉઘાડ એને ઈચ્છા રહ્યા કરે. બહુ જાણું, ઘણાં વિષય ગ્રહણ કરું, નવી નવી ઈચ્છા કરું, જગતમાં માન મેળવું, આમ કરું આમ કરું આમ વલખાં માર્યા કરે છે વલખાં. અને ઓછા જ્ઞાનમાં ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ માટે ઓછું જ્ઞાન ઈચ્છાનું કારણ બન્યું છે અપેક્ષાથી કહેલું છે.

''**વાસ્તવિક રીતે ક્ષયોપશમ પણ દુઃખનું કારણ નથી....**'' લ્યો, ખરેખર જ્ઞાન અને દર્શનનો ઉઘાડનો અંશ છે એ કાંઈ દુઃખનું કારણ નથી તેમ એનો અભાવ છે એ પણ દુઃખનું કારણ નથી. લ્યો, જ્ઞાન ને દર્શનનો જે પર્યાય ઉઘડેલો એ દુઃખનું કારણ નથી અને નથી ઉઘડયો એ દુઃખનું કારણ નથી. દુઃખનું કારણ તો એક માત્ર પર પદાર્થની ઈચ્છા, પરાધીનતા, પરપદાર્થ મળે તો સુખી-એ ઈચ્છા, સુખી થાઉં એ ઈચ્છા દુઃખનું કારણ છે. ''**પણ મોહથી વિષયગ્રહણની જે ઈચ્છા થાય છે તે જ દુઃખના કારણરૂપ જાણવી....**'' લ્યો, ઈચ્છા જ દુઃખનું કારણ છે. 'क्या इच्छत खोवत सं है इच्छा दु:खमूल.' क्या इच्छत खोवत सं ? ઈચ્છા છે ત્યાં આત્માની જ્ઞાન-દર્શનની પર્યાયની શક્તિ હણાઈ જાય છે. 'क्या इच्छत जोवत सं है इच्छा दु:खमूल.' ઈચ્છે કોણ ? અંતરમાં શાંતિ અને સુખ ન ભાળે તે. તે પરપદાર્થને ઈચ્છે માટે ઈચ્છા તો દુઃખનું મૂળ જ છે. ''**તે જ દુઃખનું કારણ જાણવું તથા મોહનો ઉદય છે તે પણ દુઃખરૂપ જ છે....**'' એ ઈચ્છા ને મોહનો ઉદય નિમિત્ત છે. સમજાય છે ? ''**તે દુઃખરૂપ જ છે તે કેવી રીતે તે કહીએ છીએ....**'' હવે આ દર્શનમોહનો ઉદય અને ચારિત્રમોહના ઉદયની વ્યાખ્યા બતાવવી છે.

દર્શનમોહના ઉદયથી થતું દુઃખ અને તેના ઉપાયોનું જૂઠાપણું

અનાદિ અજ્ઞાની જીવ... ''**દર્શનમોહના ઉદયથી મિથ્યાદર્શન થાય છે....**'' શું કહે છે? દર્શનમોહ એ મિથ્યાત્વના પરમાણુ જડ ધૂળ છે. તેનો જ્યારે પાક થાય ત્યારે, અજ્ઞાની ઊંધી શ્રદ્ધા કરે તો તે કર્મને નિમિત્ત અને ઉદય કહેવાય છે. એ મિથ્યા શ્રદ્ધાને લઈને અનાદિનો અજ્ઞાની, ''**જે વડે જેવું તેને શ્રદ્ધાન છે તેવું પદાર્થસ્વરૂપ નથી....**'' શું કહે છે? એ અજ્ઞાનીની જેવી શ્રદ્ધા છે, તેવું પદાર્થનું સ્વરૂપ નથી. ''**તથા જેવું પદાર્થનું સ્વરૂપ છે તેવું એ માનતો નથી....**'' જુઓ ન્યાય. અસ્તિ-નાસ્તિ કરી છે. જે વડે જેનું... મિથ્યામાન્યતા એ જ અનંત સંસારનું કારણ છે. મિથ્યાદર્શન શલ્ય-ઊંધી રુચિ ને ઊંધો અભિપ્રાય, એનું જેવું જેવું એને શ્રદ્ધાન છે તેવું પદાર્થનું સ્વરૂપ નથી. પદાર્થ મને સુખના કારણ એ મિથ્યાદૃષ્ટિ માને છે, તે પદાર્થ તેવા નથી. સમજાય છે? શ્રદ્ધાન છે તેવો પદાર્થ નથી અને જેવું પદાર્થનું સ્વરૂપ છે તેવું માનતો નથી.

પદાર્થ છે તે નિમિત્ત માત્ર છે. પદાર્થ આત્માને સુખ દુઃખ ઉપજાવતા નથી પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ એમ માને છે કે આ નિમિત્ત આવ્યું તો આમ થયું. તો એ માન્યતા મિથ્યાદૃષ્ટિની જેવી એ પ્રમાણે પદાર્થ નથી અને પદાર્થ છે તેવી એની માન્યતા નથી માટે દુઃખી થઈ રહ્યો છે. કહો બરાબર છે? આ પૈસા મને સુખરૂપ, પૈસાનું તો સ્વરૂપ એવું નથી. આ લાડવો મને સુખરૂપ, લાડવાનું સુખ નથી. એની માન્યતા પ્રમાણે પદાર્થ નથી અને પદાર્થ પ્રમાણે માન્યતા નથી. જુઓ, કનૈયાલાલજી! આ દીકરો, મારા હૈયાનો હાર, એ મૂંઢ છે. તારી શ્રદ્ધા પ્રમાણે એ પદાર્થ નથી એ તો પરવસ્તુ જ્ઞેય છે, અને જેવો પદાર્થ છે તેવું તું માનતો નથી. આ છોકરો મને જાગ્યો માટે મને રાગ થાય છે. આ હોંશિયાર છે માટે રાગ થાય અને ગાંડો જાગ્યો માટે મને દ્વેષ થાય છે. પદાર્થનું સ્વરૂપ એવું નથી અને તારી માન્યતા છે તેવો પદાર્થ નથી. સમજાય છે કાંઈ? ''**તેથી તેને વ્યાકુળતા રહ્યા જ કરે છે....**'' વ્યાકુળતા જ રહ્યા કરે છે એમ લીધું. હવે આગળ.

''**જેમ કોઈ બહાવરાને,** ન્યાય આપે છે પદાર્થના સ્વરૂપનું. જેમ કોઈ ગાંડાને કોઈએ વસ્ત્ર પહેરાવ્યું એ ગાંડાને ''**કોઈએ વસ્ત્ર પહેરાવ્યું, તેને તે બહાવરો પોતાનું અંગ જાણી પોતાને અને વસ્ત્રને એકરૂપ માને છે....**'' પહેરાવ્યું કોઈકે અને... હવે એ ગાંડો એ પોતાનું અંગ વસ્ત્રને જાણી પોતાને ને વસ્ત્રને એકરૂપ માને છે ''**પણ એ વસ્ત્ર તો પહેરાવનારને આધીન છે....**'' પહેરાવનાર પહેરાવે અને એમ કહે કે કાઢી નાંખો તો કાઢી નાંખ ચાલ. તો

કહે આને મૂકી દયો ગાંડાની ઈસ્પિતાલમાં. આવા લૂગડાં બૂગડાં એને હોય? એ લૂગડાં લઈ લ્યે. ''**એ પહેરાવનાર કોઈ વેળા તે વસ્ત્રને ફાડે....**'' પહેરાવનાર હોં, ધ્યાન રાખજો કે પહેરાવનાર ''**કોઈ વેળા વસ્ત્રને જોડે....**'' સાંધે, નાનું નાનું લૂગડું હોય તો મોટું કરે, મોટાને નાનું કરે, ''**કોઈ વેળા લઈ લે....**'' ગાંડાને લૂગડું પહેરાવ્યું હોય ને ''**કોઈ વાર લઈ લે, કોઈ વેળા નવીન પહેરાવે, ઈત્યાદિ ચરિત્ર કરે....**'' એટલે કે પહેરાવનાર એ જાતનું વર્તન કરે. ''**ત્યારે આ બહાવરો એ વસ્ત્રની પરાધીન ક્રિયા થવા છતાં....**'' તે બહાવરો ગાંડો, વસ્ત્રની પરાધીન ક્રિયા થવા છતાં ''**તેને પોતાને આધીન માની મહા ખેદખિન્ન થાય છે....**'' આહાહા!

અરે! આ વસ્ત્ર મારું આ લઈ જાય છે, આ ફાડે છે આ... પણ એણે પહેરાવ્યું છે એની મરજી પ્રમાણે નાનાનું મોટું કરે, મોટાનું નાનું કરે એ તો વસ્ત્ર એનું છે. ક્યાં તારું હતું? સમજાય છે? કોઈ વેળા લઈ લે, કોઈ વેળા નવીન પણ કરે. જુઓ ચાર વાત કરી. સમજાણું? પહેરાવનાર કોઈ વેળા વસ્ત્રને ફાડે એટલે નાનું કરે, કટકા કરે, કોઈ વેળા જોડી દે, કોઈ વેળા લઈ લે, કોઈ વેળા નવીન પહેરાવે. ''**એમ બહાવરો એ વસ્ત્રની પરાધીન ક્રિયા થવા છતાં પોતાને આધીન માનીને મહા ખેદખિન્ન થાય છે....**'' આ દાખલો. તેમ આ જીવને કર્મોદયથી શરીરનો સબંધ થયો. આ શરીરનું વસ્ત્ર તો કર્મને કારણે મળેલું છે, આત્માને કારણે નહીં. બરાબર છે આ? ''**હવે આ જીવ એ શરીરને પોતાનું અંગ જાણી....**'' શરીરને અંગ જાણી, શરીર સારું હોય તો મને જ્ઞાન થાય. આંખ્યું સારી હોય તો મને જ્ઞાન થાય, કાન સવળા હોય તો મને જ્ઞાન થાય. ટાંગા હાલે(ચાલે) તો મારાથી જાત્રા થાય.

આ મૂરખ, શરીરને કર્મે પહેરાવ્યું એને પોતાનું માનીને, જડની ક્રિયાથી મને લાભ થાય એમ મિથ્યાદષ્ટિ મૂંઢ માની રહ્યો છે. ''**એ જીવ શરીરને પોતાનું અંગ જાણી પોતાને અને શરીરને એકરૂપ માને છે. પણ શરીર તો કર્મોદય આધીન....**'' જુઓ ધ્યાન રાખજો. કર્મે આપ્યું છે. શરીર કોણે આપ્યું છે? કર્મે. હવે ''**કર્મોદય આધીન કોઈ વેળા કૃશ થાય....**'' પાતળું પડી જાય, પાતળું પડી જાય ત્યારે અરેરે! હું પાતળો પડી ગ્યો પણ એ તો જડ પાતળું પડયું એ તારે આધીન નથી. કર્મે આપ્યું'તું, કર્મે કૃશ કર્યું. ઓલાને ફાડયું'તું. વસ્ત્રને ફાડયું'તું, આણે પાતળું પાડયું, જીર્ણ જીર્ણ થઈ ગ્યું. ''**કોઈ વેળા સ્થૂળ થાય....**'' કોઈ જોડે કટકો જોડી દીધો એમ કોઈ વેળા પરમાણુ આવી કર્મને કારણે પુષ્ટ થાય, નિરોગી થાય, ગાલ લાલ થાય લોહીવાળા થાય એ બધી કર્મના નિમિત્તની ક્રિયા છે એ પરમાણુમાં પરમાણુને કારણે થાય.

અજ્ઞાની માને છે કે આ શરીરની પર્યાય મારી થાય મારું અંગ છે એ મારે લઇને થાય છે. કહો સમજાણું કાંઇ ? એ ટાંગો આમ હાલવો (પગ) એ જેવું કર્મનું નિમિત્ત એ પ્રમાણે પગ હાલે. મૂંઢ એમ માની બેસે કે મારી ઈચ્છા પ્રમાણે પગ (ચાલે છે) કારણ કે મારું અવયવ છે એ મારું અવયવ છે, મારું અંગ છે. કહો સમજાણું કે નહિ ? આ બે-બે પાંચ-પાંચ ગાઉ હાલે તેથી આત્મા હલાવી શકેને શરીરને ? કહો ત્રીસ-ત્રીસ ગાઉના પાલીતાણાથી રાણપુર જાય ત્રીસ ગાઉ થાય એ આત્મા હોય તો શરીરને હલાવેને ? હરામ છે કે આત્મા શરીરને હલાવતો હોય તો ! એ કર્મની આપેલી ચીજ છે. કર્મ નિમિત્ત છે અને વસ્તુ આ. નિમિત્તથી વાત કરે છે ને ? પછી આને પછી કહેશે. સ્વતંત્ર વસ્તુ પછી કહેશે.

અત્યારે કર્મના નિમિત્તથી વાત શરીરની કરી, કે નિમિત્તથી મળ્યું શરીર, નિમિત્તમાં મુગ્ધતા થાય ઉપજ્યા કરે શરીર કૃશ થાય, અમુક કરે તો વળી... કર્મમાં તો શરીર પુષ્ટ થાય. ''**કોઈ વેળા નષ્ટ થાય....**'' આયુષ્ય પૂર્ણ થઇ ગ્યું શરીર ચાલ્યું જાય. ''**કોઈ વેળા નવીન ઉપજે....**'' નવું શરીર થાય નવું નવું. નષ્ટ થઇ જાય એટલે મરણ, નવું ઉપજે એટલે જનમ ''**ઈત્યાદિ ચરિત્ર....**'' (થાય છે) ઈત્યાદિમાં આ હાલવું ચાલવું, ટાંગો આમ કરવો, પગ ઊંચો નીચો થાવો એ બધી જડની ક્રિયા શરીરની કર્મના નિમિત્ત પ્રમાણે થયા કરે છે. છતાં મૂંઢ મિથ્યાદષ્ટિ આ શરીરની ક્રિયા મારા લઇને થાય... આ મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની મૂંઢ છે. જેમ એ માને છે તેમ શરીર નથી અને શરીર છે તેવું એ માનતો નથી. બરાબર છે આ વાત ? આ તો મોટા મોટા સાધુ નામ ધરાવનારા આમ માની રહ્યા છે. શશીભાઇ ! નામ ધરાવનારા હોં. આ જડમાટી ધૂળ શરીર અને તેનું પાતળું પડવું, સ્થૂળ થવું, સડી જવું, નવું નવું ઈત્યાદિ એટલે વર્તમાનમાં ચાલવું ભાઇ ! વર્તમાનમાં આવું નહીં ? આમ પડી જવું, આમ સૂવું, આમ બેસવું, આમ કરવું શરીર એ આત્માને આધીન નથી. હા, આ વાત ક્યાંથી આવી વળી ? સમજાય છે ?

મિથ્યાદષ્ટિ, પદાર્થનો સ્વભાવ એને કારણે પરિણમે અને એમાં કર્મનું નિમિત્ત, ત્યારે કહે છે કે મારા કારણે આમ થાય છે. બરાબર આમ કરીએ, ટાંગા પહોળા આમ કરીએ સરખા... કહે છે આંખમાં... ત્યારે કહે મને... આવીને ખીલો વાગી ગ્યો, વળી ડૉક્ટરે સમું કરી દીધું. ડૉક્ટરે બાપુ બહુ કામ કર્યું. ઈ બધું કર્મના ચાળા નિમિત્તની હાજરીમાં થયા કરે છે. અજ્ઞાની માને કે મેં કર્યું તો કહે આંખમાં એમ કે ઓલો મોતિયો ઉતરે કહે છે ને (તો) નજરે રોશની મળે ! ધૂળમાં મળી ! ક્યાંથી મળી ? શશીભાઇ ! આ મોતિયા ઉતારે છે ને ? ફૂલુ ફૂલુ. ફૂલા, મોતિયા આ શું કહેવાય ? વેલ. વેલ, વેલ હોય છે ને ? અહીં આંખમાં વેલ પાકે પણ એ

વેલ પડવી, ફૂલુ પડવું, મોતિયાનું રહેવું એ કર્મનું નિમિત્ત, એ મોતિયાનું ટળવું એ કર્મનું નિમિત્ત. ત્યારે કહે છે કે આ જીવે મને ભારી કામ કર્યું અને મારી પણ આવડતને લઈને મેં આ કામ ભારે કર્યા.

એ વસ્તુનો સ્વભાવ એવો નથી એમ એ માને છે, અને માને છે તેમ પદાર્થ નથી. કિશનચંદજી કૈસા હૈ ? આ હોઠ હલના, વો એમ ધીમે ધીમે બોલું ને તો ભાષા સવળી નીકળે, તાણીને બોલે આમ નીકળે એ બધું આનું. અહીં ચાર બોલ તો સ્થૂળપણે લીધા. નાનું, જાડું, મરવું ને જનમવું ઈત્યાદિ ચરિત્ર થાય છે. ઓલા વસ્ત્રમાં પણ એમ લેવું. ઓલું વસ્ત્ર જરી આમ લાંબુ હોય ને ઓલો આમ કરે ઓલો માણસ. આ છોકરાઓ નથી કરતા ? એની મા... લૂગડું ઊંચુ કરે આમ કરે તેમ કરે એ તો ઓલાને આધીન છે એને ક્યાં આધીન હતું ? એમ આ લૂગડાં-શરીરરૂપી લૂગડું એ જડ માટી ધૂળ પુદ્ગલાસ્તિકાય છે. પોપટભાઈ ! આ એના હોઠ ફફડવા, આમ આંખ્યુ થાવી, આમ થવું, હાથ આમ થવો આંગળા પહોળા એ બધી ક્રિયા જડની સ્વતંત્ર પદાર્થ થયા કરે છે. એમાં ફક્ત કર્મનું નિમિત્ત છે. ત્યારે અજ્ઞાની માને છે કે મારે કારણે આ થાય એનું નામ મોટો મિથ્યાદષ્ટિ-અજ્ઞાની-અધર્મી એને કહેવાય છે. બરાબર છે આ જ્ઞાનચંદજી ? બાત હૈ.

લ્યો, ''**ઈત્યાદિ ચરિત્ર થાય છે શરીરમાં....**'' હેં ? શરીરનો એક અવયવ વધી જાય, હાડકું વધી જાય, આ કોઢ વધી જાય, નથી થાતું ? કોઢ નીકળે. કોઢ સમજતે હૈ ? હાડકા નીકળતે હૈ, આંખમેં ઐસા હો જાતા હૈ, ઐસા હો જાતા હૈ, દાંત તૂટી જાય, દાંત નીકળી જાય અરે ! મને આમ ધક્કો લાગ્યો, માણસે ધક્કો માર્યો ને મારો આ આમ દાંત પડી ગયો. હરામ એ તો કર્મનું આપેલું એની વિચિત્ર કળા. એ નિમિત્તથી આ જડમાં થયા કરે છે. એ વસ્ત્રના આપનારને આધીન છે એ વસ્ત્રને કેમ રાખવું એ. એમ શરીરને કેમ રાખવું એ કર્મના નિમિત્તને આધીન છે. કોઈ ઉપચાર-કુપચારને આધીન છે નહીં. પોપટભાઈ ! ભારે વાતમાં ફેર પણ આ તો ઉગમણો આથમણો. શશીભાઈ ! આ દવા શું કરવા ખાતા હશે માણસ ? એ તો કહે છે કે ઈચ્છા થાય, પણ શરીરનું પુષ્ટ થવું રહેવું અને કૃશનું થવું એ તો જેવું કર્મનું નિમિત્ત એ પ્રમાણે (થાય).

એ શરીરમાં ''**ઈત્યાદિ ચરિત્ર થાય છે....**'' કહો આમ લપસી જવું પગનું સમજાય છે ? કેળાની-કેળાની છાલ આગળ પગ લપસી જાય એ કોની કળા છે ? છગનભાઈ ! એ કર્મના નિમિત્તની શરીરની અવસ્થા છે. મેં ધ્યાન ન રાખ્યું માટે પગ લપસી ગ્યો, હરામ વાત છે. તને પદાર્થની ખબર નથી. નવ પદાર્થમાં અજીવ પદાર્થ કોને કહેવો ? પુદ્ગલાસ્તિકાય

કોને કહેવો? એની પણ તને શ્રદ્ધાની ખબર નથી અને મિથ્યાદૃષ્ટિને શ્રદ્ધાની ખબર નથી એમ ગમે એવી ક્રિયાકાંડ કરે તો પણ કર્મ જ એને છે, એને ધરમ-બરમ હોતો નથી કહો. ''**ઇત્યાદિ ચરિત્ર પ્રમાણે તેની પરાધીન ક્રિયા થવા છતાં એ જીવ તેને પોતાને આધીન જાણી...**'' પોતાને આધીન જાણી જુઓ. મારું મેં આમ ન રાખ્યું શરીરને હોં, બે કલાક સુધી મારાથી આમ બેસીને પગ અકડાઇ ગ્યો. પગ અકડાઇ ગ્યો. હવે પગ તો અકડાવાને કારણે અકડાયા વિના રહે નહીં ત્રણ કાળ ત્રણ લોકમાં. તારી ઇચ્છા ને તારું જ્ઞાન ત્યાં કામ આવે નહીં.

એ તો જેવા કર્મનું નિમિત્ત એ પ્રમાણે થાય. આમ મેં પગ રાખ્યો તો મને ખાલી ચડી ગઇ, આમ ખાલી ચડી ગઇ અને ઊઠયો, ધ્યાન ન રહ્યું એટલે પડી ગ્યો. ખાલી ચડીને જો બે મિનિટ જો ઊભો રહ્યો હોત ને ખાલી ઉતરે ત્યાં સુધી તો ન પડત. હરામ વાત છે. એ પડવાની જડની પર્યાય ટાણે થયા વિના રહે નહીં. એ વિચિત્રતાની કળાનું ચરિત્ર જડનું જડને કારણે, તેમાં પૂર્વના કર્મનું નિમિત્ત. તારી ઇચ્છાથી કાંઇ એમાં બને નહીં. (શ્રોતા : આવું માનવાથી જીવને શું લાભ?) આમ આવું માનવાથી સંસારનો નાશ થઇને આત્માનો આનંદ આવે. આવું માનવાથી પરાધીનતાનો નાશ થઇને સ્વાધીનતા થાય, તે વિના બીજો ત્રણકાળમાં કોઇ ઉપાય છે નહીં. જુઓને! કેટલી વાત કરી છે. આ શરીરની પહેલી માંડી પછી બીજી માંડશે હોં. પહેલી અહીં નિમિત્તથી ભાઇ અહીં માંડી આમ. ઓલો કર્મનું નિમિત્ત ઓલો પછી સ્વતંત્ર કહેશે. સમજાય છે? એ બહાવરા ગાંડાને જેમ ઓલાએ વસ્ત્ર પહેરાવ્યું, એની મા (માતા)ને આધીન છે કે નહીં?

આ છોકરાઓને અહીં વસ્ત્ર પહેરાવે તો એની મા ને વસ્ત્ર પહેરાવવા શિયાળામાં હોય તો આમ નાંખે, આમ નાંખે, મોઢુ ઉઘાડું રાખે અને આમ નાંખે, વળી ઊંચુ લઇ દે. પોપટભાઇ! એની મા ને આધીન છે કે નહીં? છોકરા ઓલા પરાધીન, ફલાણું પહેરે ને ઉલટું પહેરે આમ કરે ને તેમ કરે એ તો એની મા ને આધીન એને કે'દી ભાન હતું? એમ જડની પર્યાય ચૈતન્યના જ્ઞાનને રાગને આધીન નથી. શરીરની આ અવસ્થા-આ આંગળીનું આમ હાલવું ને આમ થવું આત્માને આધીન ત્રણ કાળમાં નથી. મિથ્યાદૃષ્ટિ મૂંઢે પદાર્થના સ્વભાવને જાણ્યો નથી તેથી એની શ્રદ્ધા ઊંધી, એ પ્રમાણે પદાર્થનું સ્વરૂપ નથી. પદાર્થ એને કારણે થઇ રહ્યો છે છતાં પદાર્થ છે તેવી શ્રદ્ધા નથી, શ્રદ્ધા છે તેવો પદાર્થ નથી માટે તેને મિથ્યાદર્શન કહે છે. સમજાણું કાંઇ? દસ્ત કબજે રાખવા માંડે પણ દસ્તની ખણજ થઇ છે બહાર જાવું કે અંદર અરે! તારે હાથ ન રહે એક મિનિટ પણ. પેશાબ જ્યારે નીકળી જવાનો ત્યારે નીકળી જવાનો, પેશાબ છૂટવાનો ત્યારે (છૂટે), તું રોકવાનો ત્યારે રોકાઇ જવાનો...

નહિ જ્યારે જડની પર્યાય શી રીતે થાય. એ શરીરનું ચરિત્ર નામ વર્તન એમાં કર્મનું નિમિત્ત છે તે પ્રમાણે વર્તન થયા કરે.

આત્મા એનો જાણનાર દૃષ્ટા-જ્ઞાતા છે એમ ન માનતાં મારે આધીન પ્રવર્તશે અને આપણે રાખશું તેમ રહેશે. ઘણાં નથી માનતા? પથ્ય ખાઈએ તો લાંબુ આયુષ્ય વધે. શ્વાસ બહુ ઓછા લેવા જેથી આયુષ્ય લાંબુ, શરીર વધે. સમજાય છે? પગમાં થડાકા ન લાગવા દેવા, ડુંટીએ થડકા લાગે એમ તો પછી આપણને નિરોગતા રહે. આ બધી મૂઢ જીવોની માન્યતા છે. (શ્રોતા:આરોગ્ય શાસ્ત્ર...) આરોગ્ય શાસ્ત્ર જ ખોટું છે બધું અને એને કારણે રહે તો આરોગ્ય શાસ્ત્ર કોણ કરી દે તો તો... આરોગ્ય શાસ્ત્રનો કરનારો મરી ગ્યો કે નહીં? હેં? ધનવંતરી મરી ગ્યો કે નહીં? ધનવંતરી વૈદ્ય મોટો કહેવાતો. જડની પર્યાય કર્મના નિમિત્તને આધીન એણે પહેરાવ્યું આ. એમ આ કહેને, પહેરાવ્યું કીધુંને? આ ખોળ કહે માણસ, કહો એ કહેતા માણસ ખોળ પહેરાવ્યું... કહેતા આ ખોળ. એ ખોળો એ ખોળાને તો જેવું કર્મનું નિમિત્ત એવી એની ચરિત્ર દશા થયા કરે.

આ જેમ ઓલું લૂગડું હોય છે ને ઓલુ આંહી, આ રગ ત્રગ થઈ જાય. જુઓ નથી આમ આમ થઈ જાય, આ ગોટલા વળી જાય, ઓલા થઈ જાય. એ બધી વિચિત્ર ક્રિયા જડની વર્તમાન પર્યાય જડની છે એમાં નિમિત્ત કર્મનું છે. એમ આત્માને લીધે એમાં કાંઈ થાય એ વાત છે નહીં. લ્યો, એમાં કર્મનું નિમિત્ત આવ્યું આત્માનું નિમિત્ત તો કાંઈ આપ્યું નહિ એમાં. આ બાજુથી નિમિત્તે ન રહ્યું. ભાઈ નથી મોહનભાઈ! સમજાણું? આમ કહ્યું કે કર્મના નિમિત્ત પ્રમાણે થાય એમ કહ્યું પણ આત્માના નિમિત્ત પ્રમાણે આમ થાય એ તો નિમિત્તના સબંધે પણ લીધો નહિ આમ. સમજાય છે કાંઈ? ઓહોહો! આ તો હર વખતે થાય છે. જેવું કર્મના ઉદયનું નિમિત્ત તેવું જડમાં પર્યાય જડને કારણે સ્વતંત્ર થયા કરે છે એમાં કોઈ નિયમ ફરે નહિ, છતાં અજ્ઞાની માને. એ પરાધીન ક્રિયા થવા છતાં પોતાને આધીન નથી. ઊલટી થઈ જાય, ઝાડા થઈ જાય, નિરોગી આમ અરેરે! અમને આવ્યું નહીં.પહેલા આવ્યા હોતને ભાઈ આ તાવ ને જરી ઝાડા પણ થઈ ગ્યા. પહેલા આવ્યા હોત તો મજા, અરે! પહેલા પછી હતું કે'દિ, છ મહિના થઈ ગ્યા તાવને. જો ચાર મહિના પહેલા આવ્યા હોત તો ક્ષય લાગુ ન પડે. હવે ક્ષય ગ્યો બીજે નંબરે.

એ તો જડની પર્યાય જવાની ને રહેવાની તે રહેવાની. ત્રણ કાળ ત્રણ લોકમાં દેહની પર્યાય જે ક્ષણે જે થવાની એનું ચરિત્ર કોઈ આત્મા ફેરવી શકે (નહિ). ઓહોહો! ભારે વાત ભાઈ! શું થાય આમાં? આ દેહ મારો નથી ને આત્મા જ્ઞાતાદૃષ્ટા હું છું

એમ કરીને સ્થિતિ ઘટાડે અને સ્વભાવ વધારે, તો સ્વાધીનતા થાય. બાકી આમાં કાંઇ ફરે એવું નથી. એ તો માટી ને ધૂળ છે. જે ક્ષણે જે વિચિત્ર ચરિત્ર, ચરિત્ર એટલે એનું વર્તન થવાનું તે થવાનું, વર્તન એટલે એની પર્યાય. જે થવાની તે (થવાની) પણ મિથ્યાદૃષ્ટિને એ વાત બેસતી (નથી). ત્યાગી નામ ધરાવનારને એ વાત બેસતી નથી. ત્યાગ તો હતો જ કે'દી.

શશીભાઇ! હજી શરીર અજીવ ને જીવ બે તત્ત્વો જુદે જુદા. જીવ પદાર્થ જુદો, અજીવ પદાર્થ જુદો. શરીર જુદું આત્મા જુદો. એનું ચરિત્ર જે ક્ષણે ક્ષણે બને વર્તન તે મારે આધીન છે જ નહીં. એ તો પૂર્વના કર્મ પ્રમાણે થયા કરે. હું એનો સાક્ષી ને દૃષ્ટા છું એમ ન માનતાં આને મેં કર્યું અને આમ ન થયું માટે આમ થઇ ગયું એ એની માન્યતા ખોટી છે. ''**તેને પોતાને આધીન જાણી મહા ખેદખિન્ન થાય છે...**'' હવે બીજી વાત. ''**વળી જેમ કોઇ બહાવરો બેઠો હતો...**'' હવે બીજી વાત આવી. આ શરીર આવ્યું કારણકે ઓલું હારે હારે સંપદા રહ્યા કરે એને પહેલું મૂક્યું. હવે કહે ગાંડો એક ક્યાંક બેઠો હતો ''**ત્યાં કોઇ અન્ય ઠેકાણેથી માણસ...**'' એક બહાર ફરવા નીકળ્યો બહાવરો અને નદીને કાંઠે બેઠો.

''**એમાં કોઇ ઠેકાણેથી માણસ, ઘોડા અને ધનાદિક આવી ઊતર્યા...**'' લક્ષ્મી આદિ અને કોઇ પૈસા ગણવા બેઠા. માણસ નીકળીને રાજા, માણસો નીકળ્યા, કોઇ રાજા હોય, દિવાન હોય એ નીકળ્યા અને દસ વાગ્યાનું ટાણું, ઓલો બહાવરો ગાંડો પણ ત્યાં આવીને બેઠેલો પથરા ઉપર. તો દસ વાગ્યાનું ટાણું થયું તો હાથી, ઘોડા, માણસ, નોકરો, નોટો, રૂપિયા હીરા માણેક ગણવા માંડયા. ગાંડો - ઘેલા - ઘેલા - પાગલ. ''**ઘોડા ધનાદિક આવી ઉતર્યા...**'' મોહનભાઇ! શું આવ્યું? આ હીરા, માણેક ને પૈસા લઇને ઉતર્યા. ગાંડો બેઠો તો ત્યાં. ધનાદિ - લૂગડાં આવ્યા, મકાન આવ્યા, બાઇડીઓ આવી, છોકરા આવ્યા. સમજાય છે? ''**એ સર્વને આ બહાવરો પોતાના જાણવા માંડયો...**'' લ્યો, એ સર્વને ગાંડો પોતાના જાણવા લાગ્યો. ગાંડો ઓલો પાગલની વાત. ''**પણ એ બધા પોતપોતાને આધીન હોવાથી તેમાં કોઇ આવે...**'' ગાંડો છે ત્યાં ગાંડાને આધીન આવ્યા છે? રાજા આવીને ઉતર્યો, ટાણું થયું, રાજા હાલ્યો(ચાલ્યો) ગ્યો. માણસ આવ્યા'તા ખાઇપીને માણસ હાલ્યા(ચાલ્યા) ગ્યા. ઘોડા આદિ જે પાણી પીવા આવ્યા હતા તે પાણી પીને હાલ્યા ગ્યા. ગાંડો કહે કે પણ આ કેમ જાય? પણ તારે લઇને ક્યાં આવ્યા છે ઇ? સમજાય છે?

''**કોઇ જાય અને કોઇ અનેક અવસ્થારૂપ પરિણમે...**'' કોઇ ન્હાય, કોઇ ડૂબકી પાણીમાં મારે, કોઇ લૂગડાં ધોવે કોઇ સૂકવે નદીમાં આવીને, કોઇ આળોટે, કોઇ ઊંઘે. ''**એમ એ સર્વની પરાધીન ક્રિયા થવા છતાં આ બહાવરો તેને પોતાને આધીન માની**

ખેદખિન્ન થાય છે. એમ અરેરે! એલા પણ મને પૂછીને તો કરો - ગાંડો કહે. શશીભાઇ! ગાંડો આવીને બેઠો ત્યાં ઓલી ચીજો આવી, ગાંડો કહે તમારે જાવું'તું પણ મને પૂછવું'તું, ભલે જાવુ'તું ખરું. પણ કોણ તને પૂછે? પણ ગાંડા! તારે માટે ક્યાં આવ્યા છે અને તને પૂછીને ક્યાં જવાના છે એ? અમે તો નદીને કાંઠે પાણી પીવા આવ્યા'તા આ પીને હાલ્યા ગ્યા. પોરો ખાવા બેઠા'તા તારી પાસે જરી ... ભાઇ. આ પોરો ખાઇને હાલ્યા, ગાંડો માને અમારે આધીન. અરેરે! પૂછતો નથી. આ ગાય હાલી(ચાલી) જાય છે, આ હાથી હાલ્યો જાય છે, આ માણસ હાલ્યા ગ્યા. અરે! આ બધા આવ્યા'તા અને હાલ્યા જાય છે.

''**એ પ્રમાણે આ જીવ જ્યાં (શરીર) પર્યાય ધારણ કરે છે....**'' એ દાખલો છે એ તો. જ્યાં શરીર ધારણ કર્યું શરીરની પહેલી વાત લીધી. જ્યાં શરીર ધારણ કર્યું વાણીયામાં, કણબીમાં, કોળીમાં, શેઠ નાગરમાં ક્યાંક હશે ''**ત્યાં કોઇ અન્ય ઠેકાણેથી પુત્ર આવ્યા....**'' બીજે ઠેકાણેથી એ આવ્યો. ઓલો ગાંડો બેઠો'તો ત્યાં જેમ માણસ ક્યાંકથી આવ્યા એમ આ ક્યાંક જનમ્યો કૂળમાં ત્યાં રૂપિયા ક્યાંકથી આવ્યા, ''**ઘોડા....**'' ક્યાંકથી આવ્યા, બાયડી ક્યાંકથી આવી, ''**લક્ષ્મી....**'' ક્યાંકથી આવી, કો, મકાનના પથરા ક્યાંયથી મોટા પોરબંદરના ખડકાણા. ઓલા ધોળા. ભાઇ આવે છે ને? માખણ જેવા. ધોળા. આ રાજુલાના પથરા સમજ્યાને વિગેરે વિગેરે શેના? ... એ પથરા જ્યાં ખડકાણા મકાનમાં. મોહનભાઇ! કહો ગાંડો જેમ બહારમાં એક ગામમાંથી બહાર નીકળ્યો એમ પોતાનું ગામ છોડી બીજે ગ્યો એમાં આ ચીજો થઇ ગઇ ભેગી. લક્ષ્મી ને બાયડી ને છોકરા ને આ ને લૂગડાં ને દાગીના ને આબરૂ ને આડતિયાને ''**આવીને સ્વયં પ્રાપ્ત, સ્વયં પ્રાપ્ત થાય છે....**'' એમ આંહી કહ્યું છે જુઓ. જોયું? ત્યાં કર્મનું નિમિત્ત કહ્યું જોયું? ઓલામાં શરીરમાં લીધું'તું.

આ ચીજો તો એને કારણે આવીને પ્રાપ્ત થાય છે. કાંઇ તારે કારણે આવતી નથી. તારી ઈચ્છા પ્રમાણે આવી નથી. કોઇ અન્ય ઠેકાણે દીકરો ક્યાંક આત્મા હતો મરીને અહીં આવ્યો. કોઇક ઘોડા આવ્યા, કોઇ ઘોડાગાડીઓ આવી, કોઇ હાથી આવ્યા, કોઇ બળદ આવ્યા, ગાયો આવી, ભેંસો આવી, પાડા આવ્યા. સમજાય છે? મિત્રો આવ્યા કે આડતિયા થયા ક્યાંકથી ભેગા થઇને. આડતિયા ''**સ્વયં પ્રાપ્ત થાય તેને આ જીવ પોતાના જાણે છે....**'' ચીજ ક્યાંકથી આવી, પોતાના જાણે છે. ભાઇ! દીકરા બાપા! તું મારો દીકરો હોં અને હું તારો બાપ. આ લક્ષ્મી અમારી, આ નોટો અમારી, આ મકાન અમારા, આ ગાયો ભેંસું અમારી. ''**પણ એ તો પોતપોતાને આધીન કોઇ આવે....**'' એને કારણે આવે, એને કારણે જાય. મોહનભાઇ! બરાબર હશે આ? ન આવડતને કારણે જાય કે એ એને

કારણે જાય? (શ્રોતા : એને કારણે જાય) ન આવડત માટે નહીં? એને ભાઇ! લક્ષ્મી રાખતા આવડી નહિ માટે ગઇ? વ્યવસ્થા કરતા આવડવી જોઇએ. પરાધીન થઇ કોઇ લક્ષ્મી, દીકરા, બાઇડીયું, છોકરા, વસ્ત્ર મકાન આવ્યા, અને કોઇ જાય એની મુદ્દત પૂરી થઇ અવસ્થાની પર્યાયની દશા, ચાલ્યા જાય એને કારણે.

ઓલામાં આવ્યું'તું ને? પાતળું, જાડું, જનમવું અને મરવું અને વચલી અવસ્થાઓ, વચલી બધી શરીરની અવસ્થાઓ શરીરને કારણે થાય. સમજાય છે? એમાં ક્યાંક શરીર ધારણ કર્યું ત્યાં બધું આવ્યું ત્યાં ઓહોહો! પદાર્થની જે અવસ્થા ઉત્પન્ન થાય એ એને કારણે થાય. બાપા કાંઇ મૂકી ગ્યા નહોતા આ બધું અમે... પુસ્તક બધા મોટા લખાણ મોટામાં આવે હોં લખાણમાં. બાહુબળે બધું ભેગું કર્યું એના બાપા પાસે તો બે-પાંચ હજારની મૂડી હતી, આણે પાંચ-પચાસ લાખ ભેગા કર્યા, આબરુ જમાવી. મોટી આબરુ દીકરા-દીકરી પરણાવ્યા અને જાહોજલાલી મોટી લીલી વાડી મૂકીને મરી ગ્યો.

આંહી કહે છે કે ભગવાન! શાંત થા, ધીરો થા. જો આંહી પણ એ ચીજો આવે છે એ એને કારણે આવી, એને કારણે જાય, વચમાં એને કારણે અવસ્થા થયા કરે. એમ વચમાં એટલે સમજાણું કાંઇ? ઇ વચમાં રહે ટાણે પણ કો'કને ઘરે આમ જાય, કો'કને ઘરે આમ જાય પથારા પડે, ફલાણું પડે, છોકરાઓ પણ ક્યાંક જાય, કોક છોકરાઓ જુદા પણ, જીવતા છોકરાઓ જુદા થાય લ્યો, પ્રવિણભાઇ! જીવતા છોકરાઓ જાય. બાપા! તમે બેસો અમારે જુદા થાવું છે. આ કેટલાનું પણ મારી બાયડી પણ ટીપશે રોટલા દસ ઘરનાં? એ કરતા હુંતો ને હુંતી બેય જણ અમારે ઠીક પડશે બહાર. એય સ્વતંત્ર એને કારણે છે હોં! તારે કારણે નહીં. એય ઓલો બળતરા કરે આટલા ભણાવ્યા આટલા મેં એને પૈસા ખર્ચ્યા કોઇ કહ્યું માનતા નથી. તારા કે'દી હતા કે કહ્યું માને?

''**એ અવસ્થારૂપ પરિણમે છે એમ તેની પરાધીન ક્રિયા હોય છે એને પોતાને આધીન માની....**'' લ્યો, આધીન એને છે અને માને છે પોતાને... ''**આધીન માની. આ જીવ ખેદખિન્ન....**'' ખેદખિન્ન કે આ બધાને લાગુ પડતુ હશે કે નહીં? મોહનભાઇ! બધા ત્યાગીને અને ભોગીને બધાને? બધા એક લાયકના. જે કોઇ આત્મા સિવાય શરીર અને બીજી ચીજ આત્માને આશ્રયે અવસ્થા થાય એમ માને એ બધા મિથ્યાદૃષ્ટિ-અજ્ઞાની મૂઢ છે તેને ધર્મની કાંઇ ખબર છે નહીં ભારે વાત ભાઇ! ત્યારે આ બધા આત્મા પરને માટે લોલુ હશે? એ આત્મા આવો અનંત શક્તિનો ધણી અને મોટો બહુ વર્ણવો છો તમે. કહે છે એ પણ તારામાં કે કો'કમાં? હેં? અનંત શક્તિનો ધણી, અનંત ગુણનો ધણી મહા આનંદનો

દરિયો પણ તારામાં. તું તારામાં અવળાઇ સવળાઇ કર. બાકી પરમાં કાંઇ તારાથી થાય એવી ત્રેવડ પરમાં... પર તારાથી થાય એવી પરમાંય નથી, અને પરમાં થાય તારાથી એવી ત્રેવડ તારામાં પણ નથી. સમજાણું કાંઇ ?

બે દાખલા આપ્યા લ્યો! એક બહાવરાને લૂગડાનો અને એક બહાવરાને ઓલી વસ્તુ - આવી ને જાય ને વચમાં આમ થોડોક બે કલાક રહીને ઊઠે, જાય, ખાટલે સૂવે એનો. તેમ આ ગાંડા જેવો માણસ માળા મિથ્યાદૃષ્ટિ ગાંડો, ઊંધી માન્યતાપણે ઉન્માદમાં જ વધ્યો છે. ઉન્માદ છે ઉન્માદ. લ્યો આંહી તો નિમિત્તથી ઉડાવી આ વાત. સમજાણું? લ્યો આવી ગઇ. સમજાણું કાંઇ ? ''**એ પોતાને આધીન માની આ જીવ ખેદખિન્ન થાય છે....**'' કેમ કે આત્મા પરનું કાંઇ કરવા સમર્થ છે નહીં. કહો બરાબર છે આ ? આત્માને શરીર મળે એ શરીરના સ્વભાવ પ્રમાણે શરીર કરે અને વસ્તુની પ્રાપ્તિ કાળે વસ્તુને કારણે થાય, આત્માને કારણે એમાં કાંઇ હોઇ શકે નહિ છતાં અજ્ઞાની માની ખેદખિન્ન થાય ને દુઃખી થાય છે.

વિશેષ કહેશે....

।। પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ ।।